

ПАЛІТРА ВІДТІНКІВ КОЛОРОНОМЕНУ ЧЕРВОНИЙ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Топчій Олеся Юрївна

викладач кафедри англійської мови та перекладу

Ізмаїльського державного гуманітарного університету

вул. Рєпіна, 12, Ізмаїл, Одеська область, Україна

У мовах світу лексеми на позначення кольору утворюють якісно і кількісно розвинену лексико-семантичну групу, складовими якої є назви основних кольорів та безліч їх відтінків, які вказують на інтенсивність тону, на міру вияву колірної якості, на колірну ознаку предмету та ін. Колористику як частину мовної картини світу розглядали у різних аспектах. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що недостатньо приділено уваги питанню вивчення народознавчої семантики одних і тих самих кольорів у культурах народів світу.

У межах пропонованої розвідки нашу увагу зосереджено на виявленні та упорядкуванні варіантів відтінків колоративу «червоний» у мовах народів світу, зроблено спробу виявити у кольорономінаціях різних ареалів національно-культурний зміст, вербально зафіксований у мовній картині світу. Встановлено, що чисельна кількість барволексем є запозиченою, що більшість мають мотивовану внутрішню форму, яка базується на національно-культурній специфіці. Колорономенами експлікується світ флори і фауни, назви мінералів, репрезентується народознавча семантика, віддзеркалюються історико-культурні традиції та ін. Простежено, що на відтінки колорономену «червоний» нашаровується специфічна національно-культурна конотація, що множинність барвоназв свідчить про багатозначність і багатофункціональність кольорів. У ланцюжку численних відтінків «червоного», який є мікросистемою загальної системи кольорів, відображені ментальність етнічних культур, їх система цінностей, традиції, стиль життя, історичні події тощо. Припущено, що сприйняття та принцип номінації кольору залежить не стільки від мови етносу, скільки від особливостей культурно-історичного плану. Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці теоретичного інструментарію щодо дослідження колористики в мовній картині світу, у систематизації принципів номінації лексем, що позначають кольори, у виявленні специфіки їх національно-культурної бази та в укладанні словника найменувань кольорів у мовах різних культур за певними аспектами.

Ключові слова: колористика, барволексем, відтінок кольору, червоний колір, мовна картина світу.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У мовах світу лексеми на позначення кольору утворюють якісно і кількісно розвинену лексико-семантичну групу, складовими якої є назви основних кольорів та безліч їх відтінків, які вказують на інтенсивність тону, на міру вияву колірної якості, на колірну ознаку предмету та ін. Універсальне поняття колір як одне з властивостей об'єктивно існуючого матеріального світу ще здавна привертало увагу не лише вчених-лінгвістів. Колористику розглядали і у функціонально-стилістичному, і в історико-етимологічному, і у культурологічному, і у символічному, і у зіставному аспектах. Колорономени є об'єктом вивчення лінгвостилістики, етнолінгвістики, етнопсихолінгвістики, контрастивної лінгвістики, фольклористики тощо.

Останнім часом спостерігається активізація досліджень, які присвячені вивченню концептів кольору, його асоціаціям та символічному аспекту функціонування, аналізу цього феномену у психолінгвістичному вимірі тощо. І хоч нині ця «рефлексія на образ світу» представлена у науці ґрунтовно і різноаспектно, чимало питань все ж залишається нез'ясованими. Актуаль-

ність нашого дослідження зумовлена, по-перше, тим, що недостатньо приділено уваги питанню вивчення народознавчої семантики одних і тих самих кольорів у культурах різних народів світу, принципів їх номінації; по-друге, що зіставне вивчення специфіки таких колорономенів у культурах різних етнічних носіїв не ставало предметом спеціальних наукових студій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багатозначність, варіантність кольорів, семантичний збіг та розбіжність їх у носіїв різних мов не перестають викликати інтерес багатьох дослідників як вітчизняних, так і зарубіжних (Черненко С.А., Нікітін А.Р., Войтович В.М., Тер-Мінасова С.Г., Блейчер С., Діксі А., Маріо де Бортолі, Брату Ф. та ін.). Історію кольоропозначень у російській мові досліджено Н.Б.Бахіліною [2], «кольоровий простір» – у колективній праці О.П.Василевич, С.М.Кузнецової, С.С.Мищенко [4], психологію кольору – у роботі Г.Браєма [3] тощо.

Аналіз кольороназв представлено у наукових вітчизняних розвідках Л. О. Грибової, О. М. Дзівак, В. В. Грещук, А. П. Критенко та ін. Зацікавленість багатством гами колірної лексики знайшло відображення у наопрацюваннях О. В. Сапиги,

М. В. Репиної, С. В. Жукової [7], де висвітлюється питання кольоропозначення в сучасній лінгвістиці; теоретичні засади зв'язку кольору і психіки викладені в дослідженні Б. О. Базими [1], функціонування ахроматичних кольорів у художньому тексті розглядається у розвідці Т. А. Швець, О. В. Швець [13], особливості семантики слів-кологоративів в українській фразеології аналізуються в дисертації Т.Ф. Семашко [8] та ін.

Носії різних мов неоднаково репрезентують, актуалізують і концептуалізують навколишню реальність. У становленні кольоропозначень важливою ланкою є виявлення принципів номінації хроматичних колоронімів, які відзначаються певною специфікою у кожній національній культурі і які варті того, щоб вони стали предметом спеціального дослідження при вивченні не тільки української мови, а й мов інших етносів. У межах запропонованої розвідки наша увага зосереджена на виявленні і фіксації варіантів номінації відтінків «червоного» у мовах різних народів світу.

Формулювання мети і завдань. Метою розвідки є спроба виявити та проілюструвати ланцюжок відтінків колороніму «червоний» у мовах різних народів, простежити зв'язок його складових із національно-культурною основою, вербально зафіксованою у мовній картині світу. Реалізація поставленої мети потребує розв'язання наступних завдань: здійснити вибірку відтінків прикметника «червоний» на матеріалі Словника іншомовних слів [9], прокоментувати базову основу їх утворення. Предметом дослідження обрано тематичну групу кологоративу «червоний», синонімічний ряд відтінків якого експлікує національно-культурну специфіку мовної картини світу кожного етносу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова як скарбниця культурного досвіду є складовою частиною культури, яка існує у взаємозв'язку із мовою, де вона і «вербалізується». Зміст будь-якої культури віддзеркалюється в національній концептуальній картині світу, яка відбивається у відповідній мовній картині світу. Частиною мовної картини світу як інформаційної системи, що складається із знань, уявлень, вірувань тощо, є і колористика, сприйняття та інтерпретація якої у носіїв різних національних культур різняться. В природі кольори становлять трьохмірну систему, де кожний колір може змінюватись у трьох напрямках: тон, насиченість, світлість [5, 25-26]. Вони пов'язані один з одним безперервними переходами, внаслідок чого один колір може бути переведений в інший. Так, жовтий у поєднанні із зеленим дає синій, який теж при комбінації з іншим кольором, може перейти у новий або його відтінок. При змішуванні кількості кольорів і їх відтінків неможливо полічити.

Кольоростичне сприймання дійсності завжди є одним із оцінних елементів культури носіїв різних мов, палітра кольорів яких різниться своєю інтерпретацією, асоціаціями, традицією та симво-

лізмом, семантичними розбіжностями, ступенем впливу на психічний стан носіїв. Одним із основних теоретичних постулатів лінгвокультурології є «гіпотеза лінгвістичної відносності» Сепіра – Уорфа, сутність якої полягає в тому, що носії різних мов і різних культур по-різному сприймають світ; мова зумовлює тип мислення її носія, а спосіб пізнання навколишньої дійсності залежить від мови [10, 61]. Слушним є думка Є. Сепіра про те, що «оскільки в основі світобачення і світорозуміння кожного народу лежить своя система предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем, свідомість людини є етнічно зумовленою» [8, 99].

Відповідно, в різних мовах для ідентичного кольору та його відтінків потенційно можливим може бути ряд назв, які актуалізують окрему сторону одного спільного предмета дійсності. Так, «червоний», за системою кольоропозначень Йоханнеса Іттена, є одним із трьох базових кольорів, окрім синього і жовтого. Ця система наведена у популярній його книзі з колористики «Мистецтво кольору», де автор докладно описує «математику кольору».

Лексеми, що позначають колір «червоний», у багатьох мовах народів світу беруть свій початок від індоєвр. кореня *rudh-*. У сучасних європейських мовах «червоний» – *rouge* (франц.), *red* (англ.), *rot* (нім.). У слов'янських мовах у цілому цей корінь не зберігся, а лексема «красний» є загальнослов'янською за походженням. Колоронім «червоний» та його відтінок «червлений» (темно-червоний, бордовий) мають спільний корінь із дієсловом «червити», що означає «фарбувати червоним», і походить від кореня «черв», особливого виду хрочаків, із яких видобували червону фарбу. Як аналог – «червчатий» (застар.).

Колір «червоний» та гама його відтінків у мовах світу передається безпосередньо шляхом прямого називання барви-денотата або імпліцитно, через предмет дійсності, ознака кольору якого закріплена в культурі, в традиціях. В українській мові цей колоронім має великий синонімічний ряд відтінків: «багряний», «багровий», «багрецовий», «багрянистий» (заст.) (густо-червоний з синюватим відтінком), «рудий» (червоножовтий), «вишневий» (колір стиглої вишні), «колір п'яної вишні» (брунатний з червоним відтінком), «кумачовий» (від назви тканини яскраво-червоного кольору). Багато кольоропозначень, як свідчить матеріал, мають мотивовану внутрішню форму: «томатний», «маковий», «мідний», «брусничний» (відтінок червоних або густо-рожевих спілих ягід брусниці; в російській мові це слово означало «зелений», колір листа брусниці). За свідченням наукових джерел, «брусничний» колір увійшов у опис корогви Івана Грозного.

Палітра відтінків цього кольору продовжують: «буряковий» (темно-червоний з синюватим відтінком), «бордовий» (темно-червоний), «рубіновий», «яро-червоний» (яскраво-червоний), «інкарнат-

ний» (застар.) (темно-червоний, колір м'ясу), «рдяний», «цеглястий» (коричнювато-червоний), «охрянний» (червоно-брунатний), «юбагрий» (застар.) (багровий), «яхонтовий» (червоний, фіолетовий) тощо.

Мотивовану внутрішню форму у відтінках цього колоративу фіксуємо в інших мовах, колорономени в яких отримують специфічну національно-культурну конотацію. Так, базою для кольоропозначень виступає світ флори: «адріанопольський» (яскраво-червоний колір, фарба із марени, рослини бурого кольору); «краплаковий» (червоно-брунатний відтінок, отриманий із екстракту відвару кореня марени); «акажу» (з франц. асажу – червоне дерево, «махагони») [9, 39]; «амарантовий» (від гр. amarantos – колір, близький до пурпурного; назва південноамериканського дерева з червоною деревиною) [9, 63]; «фрезовий» (від франц. – суниця, колір розчавленої суниці, світло-малиновий, рожевий із сіруватим відтінком); «катеховий» (з малайськ. – це екстракт з деревини акації катеху; або червоно-брунатний, або бурий колір) [9, 513]; «фернамбук» (з бразил. – вид деревини рослини жовтувато-червоного кольору); «шафрановий» (з араб. – рід рослин, поширених у країнах Середземномор'я; червонувато-жовтий колір). Колір померанчево-червоних чорнил – «алізаринний» (з ісп. – alisari, напівпродукт синтезу деяких барвників) [9, 53]. У російській культурі цей відтінок з більш темним, тьмяним нашаруванням мав назву «краповий» (від нім. – krapplack; колір тканини з таким відтінком використовували для виготовлення елементів військової форми армійських нижніх чинів Росії імперського періоду). Аналогічного походження кольори

Поповнює палітру відтінків «червоного» кольоропозначення, пов'язані із світом фауни: «кармінний» колір (яскраво-червоний), колір який виник від червоного барвника «кармін» – фарби, що виготовляють із мексиканських комах кошениль [9, 508]. Варіантами є: «кошенілевий» (від фр. – cochenille, фарбник, який виготовляють також із комах; яскраво-червоний, злегка малиновий); «кармазинний» (від санскр. – черв'як; алий, багрянний,) [9, 507]; «тосовий» колір (з фр. – rise, блоха; бурий, брунатний відтінок червоного, колір розчавленої блохи) та колір «куріткові очі» (світло-червоний).

Колорономенами, може експлікуватися і народознавча семантика: «пурпурний» (темно-червоний колір з фіолетовим відтінком; колір дорогоцінного стародавнього одягу). Аналогом є порфірний колір (з грец. – гірська порода темно-червоного кольору з білими вкрапленнями). Як пурпур, який виготовлявся із соку певних черепашок або равліків Середземного моря, так і порфір – це давні символи влади, ознаки величності їх володарів. Відповідно, порфіра – довга, пурпурового кольору мантія, яку одягали монархи в урочистих випадках [9, 754]. Аналогом виступає «кардинальний», яскравий відтінок «червоного», колір ряс кардиналів.

Фіксуємо колорономени, походження яких пов'язане із назвами мінералів: «кіноварний» (від лат. – cinnabari, яскраво-червоний колір мінерала, який здобували із гірських стрімчаків Іспанії); «альмандиновий» (мінерал із групи гранату криваво-червоного кольору із фіолетовим відтінком) [9, 60]; «гіацинтовий» колір (з гр. – Hyacinthos, червоно-золотистий мінерал, різновид циркону) [9, 271]; «турмаліновий» (з фр. – tourmaline, мінерал, темно-малиновий); «авантюриновий» (з фр. – aventurine, мінерал, буро-червоний із блискітками,).

Отже, більшість кольоропозначень «червоного» в українській мові було створено на основі запозичень, багато з яких були короткочасними. Їх виникнення, мабуть, пояснюється зростанням модної індустрії IVІІІ – ІХІ ст. і прагненням виробників залучити увагу покупців до товарів із новими, інтригуючими назвами: «кармазинний» (від фр. cramois – тканина кармазин темно-червоного кольору). У 30-х роках ХІХ ст. згадувався «барканський» колір, один із відтінків червоної гами (колір міцної візерункової тканини для оббивки меблів). У французькій культурі засвідчено і такий яскраво-червоний, навіть алий, «вермільоновий» колір. Італійська культура засвідчує лексему «маджента», яскраво-червону анілінову фарбу, суміш червоного, фіолетового, діапазон пурпурного сектора.

У наукових розвідках знаходимо факт існування у першій половині ХІХ ст. колорему «масака» (темно-червоного кольору із синім полиском). Так, у романі Л.Толстого «Війна і мир» убранням графині була оксамитова сукня «масака». У цей період особливо модним був колір «мордоре», «мардоре» (з фр. morgore – букв. «позолочений», гама червоно-брунатного із золотим полиском).

У довідникових джерелах зазначено колір «аделаїда» (червоний відтінок лілового, який широко використовувався у 40–50-х р. ХІХ ст.). У термінології навігаційної справи фіксуємо «бакановий», «баканний» колір (від араб bakkat – червоне дерево; це яскраво-червоний колір плавичих навігаційних знаків) [9, 143].

Зазначимо, що національно-культурні конотації в колорономінаціях віддзеркалюють і історико-культурні традиції. Так, фіксуємо колір «московської пожежі», барва, схожа із кольором розчавленої брусниці; колір «базарного вогню» (вогненно-червоний колір з домішками жовто-синього, назва якого виникла у кінці ХІХ ст. у пам'яті про загиблих у страшній пожежі на доброчинному базарі у Парижі). Знаходимо колір «сольферино» (яскраво-червоний), який постав від назви битви при м. Сольферино під час австро-італіано-французької війни.

Виникнення кольоропозначень нерідко має й іншу основу. Так, колір води, перегнаної з пелюстків астраханської троянди, шипшини, (блідо-рожевий), називають «гуляфним». Фрагменти фарбування Михайлівського Замку в Петербурзі, рукавички улюбленої фрейліни Павла І забарвлені

кольором *драконової крові*. Тлумачення – від терміна «драконове дерево», дерева, що росте на Канарських островах, з надрізів стовбура якого витікає смола, яка на повітрі швидко червоніє [9, с. 390]. Як свідчить проаналізований матеріал, ланцюжок відтінків «червоного» можна продовжити.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, колористика – багатомірний та складний феномен. Із проведеного дослідження встановлено, що основа для позначення колорономену «червоний» та його відтінків, які експлікують специфічну національно-культурну конотацію, у мовах різних культур потужна і різноманітна. В ланцюжку множинних варіантів відтінків відображені та закріплені ментальність

культур, їх система цінностей, традиції, стиль життя. Цей ряд, який об'єднаний словами з різним ступенем повноти того самого кольору, можна визначити як мікросистему загальної системи кольорів. На нашу думку, сприйняття кольору, його принципів номінації залежить не стільки від мови етносу, скільки від особливостей культурно-історичного плану

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розробці теоретичного інструментарію щодо дослідження колористики в мовній картині світу, у систематизації принципів номінації барволексем, у виявленні специфіки їх національно-культурної бази та в укладанні словника найменувань кольорів за різними аспектами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базыма Б.А. Цвет и психика: монография. Харьков: ХГАК, 2001. 172 с.
2. Бахилина Н.Б. История цветообозначения в русском языке. Москва: Наука, 1975. 258 с.
3. Браэм Г. Психология цвета / пер.с нем. М.В.Крапивкиной. Москва: АСТ; Астрель, 2009. 158 с.
4. Василевич А.П., Кузнецова С.Н., Мищенко С.С. Цвет и название цвета в русском языке. Москва, 2005. 216 с.
5. Дзівак О.М. Про систему назв кольорів у сучасній українській мові. *Українське мовознавство: міжвідомчий науковий зб.* 1975. Вип. 3. С. 25–31.
6. Сапи́га Е.В., Репина М.В., Жукова С.В. Цветообозначения в современной лингвистике: семантический и семиотический аспекты. *Краснодар: Историческая и социально-образовательная мысль.* Краснодар, 2016. Т. 8. № 2. Ч. 2. С. 192–195.
7. Семашко Т.Ф. Особливості семантики та функціонування слів-колативів в українській фразеології: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2008. 26 с.
8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. Москва, 1993. 385 с.
9. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних сполучень / Уклад Л.О. Пустовіт та ін. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
10. Уорф Б. Отношение норм мышления к языку // Новое в лингвистике. Москва, 1960. Вип. 12. С. 48–54.
11. Швець Т.А., Швець О.В. Семантика ахроматичних кольоропозначень у художньому тексті (на матеріалі казок братів Грім). *Психолінгвістика: зб. наук. пр. ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди» Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О.М., 2013. Вип. 13. С. 154–162.*

REFERENCES

1. Bazyma, B.A. (2001) *Cvet i psihika: monografiya*. Harkov: HGAK. [Color and psychology monograph]. Kharkiv: HGAK. [in Russian]
2. Bahilina, N.B. (1975) *Istoriya cvetooboznacheniya v russkom yazyke*. Moskva: Nauka, [History of color nomination in the Russian language]. Moscow: Nauka [in Russian]
3. Braem, G. (2009) *Psihologiya cveta / per.s nem. M.V.Krapivkinoy*. Moskva: AST; Astrel, [Psychology of color]. Moscow: AST; Astrel [in Russian]
4. Vasilevich, A.P. (2005), Kuznecova S.N., Mishenko S.S. *Cvet i nazvanie cveta v russkom yazyke*. Moskva. [Color and color nomination in the Russian language]. Moscow [in Russian]
5. Dzivak, O.M. (1975) *Pro systemu nazv koloriv u suchasnij ukrayinskij movi*. Ukrayinske movoznavstvo: mizhvidomchij naukovij zb. [About the system of color nomination in the modern Ukrainian language] [in Ukrainian]
6. Sapiga, E.V., Repina M.V., Zhukova S.V. (2016) *Cvetooboznacheniya v sovremennoj lingvistike: semanticheskij i semioticheskij aspekty*. Krasnodar: Istoricheskaya i socialno-obrazovatel'naya mysl. Krasnodar. [Color nomination in the modern linguistics: semantic and semiotic aspects]. Krasnodar: Historical and social and educational thought [in Russian]
7. Semashko, T.F. (2008) *Osoblyvosti semantyky ta funktsionuvannia sliv-koloratyviv v ukraïnskii frazeolohii*. Kyiv. [Semantics peculiarity and functioning of colorative words in the Ukrainian phraseology]. Kyiv. [in Ukrainian]
8. Sypir, Э. (1993) *Yzbrannye trudy po yazykoznaniiu y kulturolohy*. Moskva. [Selected works in linguistic and cultural studies] Moscow [in Russian]
9. *Slovnnyk inshomovnykh sliv: 23000 sliv ta terminolohichnykh spoluchen (2000)/ Uklad L.O.Pustovit ta in.* Kyiv: Dovira. [The Dictionary of foreign Words: 23000 words and terminological combinations]. Kyiv: Dovira [in Ukrainian]
10. Uorf, B. (1960) *Otnoshenye norm myshleniya k yazyku // Novoe v lynchvystyke*. Moskva, Vyp. 12. [Regards of thinking norms to language]. Moscow [in Russian]
11. Shvets, T.A., Shvets O.V. (2013) *Semantyka akhromatychnykh koloropoznachen u khudozhnomu teksti (na materialii kazok bratuv Hrimm)*. *Psyholingvistyka: zb. nauk. pr. DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet im..H.Skovorody»*. Pereiaslav-Khmelnytskyi: FOP Lukashevych O.M., Vyp. [Achromatic color nominations semantics in the art texts (on the material of brothers Grim)]. Pereiaslav-Khmelnytsky FOP: Lukashevich [in Ukrainian]

SHADE PALETTE OF COLOR NOMINATION RED IN THE LINGUISTIC PICTURE OF THE WORLD

Topchy Olesya Yurievna

Lecturer at the Department of English and Translation

Izmail State University of Humanities

Str. Repina, 12, Izmail, Odesa region, Ukraine

Color marking tokens form a qualitatively and quantitatively developed lexico-semantic group, whose constituents are the names of the main colors and their many shades, which indicate the intensity of tone in the world languages. Color is considered as part of the linguistic picture of the world in various aspects. The relevance of our study is due to the fact that insufficient attention is paid to the question of studying the semantics of the same color in the cultures of the peoples of the world.

The given investigation focuses on the identification and ordering of variants of shades of color «red» in the languages of the peoples of the world, an attempt was made to reveal in the color nominations of different areas national and cultural content, verbally recorded in the linguistic picture of the world. It is established that a large number of color tokens is borrowed, that most have a motivated internal form, based on national and cultural specificity. The world of flora and fauna, the names of minerals, the scientific semantics, the historical and cultural traditions, and others are explored by the color tokens. It is traced that a specific national-cultural connotation is layered on the shades of the color-coded «red», that the multiplicity of color names indicates the ambiguity and versatility of colors. The chain of numerous shades of «red», which is a microsystem of the common color system, reflects the mentality of ethnic cultures, their value system, traditions, lifestyle, historical events. It is suggested that the perception and principle of color nomination depends not so much on the language of the ethnic group as on the features of the cultural and historical plan. The prospect of further exploration is seen in the development of theoretical material for the study of color studies in the linguistic picture of the world, in the systematization of the principles of nomination of color-indicating tokens, in the identification of the specificity of their national-cultural base and in the compilation of a dictionary of color names in languages of different cultures.

Key words: *color studies, color token, color shade, red color, linguistic picture of the world.*